

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ІДЕОЛОГІЇ «РУССКОГО МИРА» В УМОВАХ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

Українське питання було одним із чільних в період Великої війни. У вирішенні його на свою користь насамперед були зацікавлені ворожі Російська та Дунайська імперії. Конфлікт між цими державами навколо Галичини деякі історики вважають другим за важливістю після Балкан у Першій світовій війні²⁰⁰. Російський царат вважав західні терени України, що були у складі імперії Габсбургів, «исконно русскими землями», тому готувався, захопивши їх, завершити справу «собиранія земель русских». Велику війну у Європі російські шовіністи розглядали як сприятливу можливість для «остаточного вирішення українського питання», тобто тотальної насильницької деукраїнізації. Військовому вторгненню 1914 р. до Галичини та Буковини передувала потужна ідеологічна обробка українського населення заходу України, яке готували зустрічати російські війська як визволителів від австрійського та польського католицького гніту. «А ще кажуть, що історія не повторюється. Наша так напевно», — влучно писав учасник Першої світової війни, поет Євген Маланюк²⁰¹.

Російська імперська ідеологія доби Першої світової війни, тактика «випаленої землі» російської армії на українських теренах, варварський окупаційний режим, репресії проти українців недвозначно нагадують сучасний рашизм ХХІ ст. Історик Віктор Брехуненко має рацію, коли доводить, що нині Росія продовжує використовувати старі ідеологеми та міфологеми для виправдання своїх справжніх цілей та злочинів²⁰².

Звична вікова практика Московщини — підкупом, шантажем, погрозами творити і множити у стані потенційного противника свою «п'яту колону». Таку мережу своїх таємних агентів і симпатиків на заході України Російська імперія почала формувати задовго до Першої світової війни — після поразки європейської революції 1848–1849 рр.

²⁰⁰ Я. Грицак, *Подолати минуле: Глобальна історія України* (Київ, 2021), 223–224.

²⁰¹ Е. Маланюк, *Книга спостережень. Проза*, т. 2 (Торонто, 1966), 336.

²⁰² В. Брехуненко та ін. «Братня навала». *Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст.* (Київ, 2016), 248 ; В. Брехуненко, *Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле* (Київ, 2017), 28.

Спочатку Росія, цей *жандарм Європи*, допомагала монархіям придушити революційні та національно-визвольні рухи. «Весна народів» зазнала поразки, і тоді імперія Романових взялася послаблювати австрійських Габсбургів, що володіли українськими Галичиною, Буковиною та Закарпаттям, зробивши ставку у цій агресивній геополітичній грі на рух *москвофілів* — прихильників ідеї «єдиної неподільної Русі від Карпат до Камчатки» та зігравши на зневірі місцевих провідників українофільства. Так закладався ґрунт для просування ідей *«русского мира»*. Діяльність москвофілів мала успіх: їх підтримували відомі діячі, зокрема Яків Головацький у Галичині та Олекса Духнович на Закарпатті, навіть Іван Франко деякий час був прихильником цих ідей²⁰³. Москвофіли використовували тактику *ідеологічної диверсії*: шукали слабкі місця противника і наносили пропагандистські удари по лінії конфліктів між австрійською владою та численним прошарком русинів (українців). «Лінія розлому» базувалася на трьох пунктах: історія, мова, релігія.

Москвофіли апелювали до історії Київської та Галицької держав, правонаступництво яких самовільно перебрала Російська імперія. Романови вважали себе нащадками руських князів і відповідно західні терени України своєю вотчиною. Також активно розігрувалася карта слов'янської православної єдності супроти влади католиків: австрійців та поляків²⁰⁴.

На мовному фронті інформаційної війни москвофіли скористалися відсутністю єдиної загальноприйнятої української літературної мови. Це створило сприятливий ґрунт для поширення штучної мови — *язичія*. Під вплив прибічників Москви потрапили практично всі впливові культурно-освітні установи та часописи, навіть «Галицько-Руська матиця» та «Зоря Галицька». Такі ж процеси у 1850-х рр. відбувалися і на Закарпатті, там ідеї москвофільства обстоювали діячі національного відродження Андрій Добрянський та Олекса Духнович.

Значну увагу Росія зосереджувала на пропаганді свого православ'я — нібито задля очищення греко-католицького обряду від латинізації. Під впливом міфу про «святую Русь» та завдяки щедрому фінансуванню частина греко-католицьких священників перейшла в російське православ'я та стала проповідувати «русский мир». Язичіє протиставлялося українській мові і в галузі освіти та діловодства.

²⁰³ Я. Грицак, *Життя, смерть та інші неприємності* (Київ, 2011), 89.

²⁰⁴ А. Бушков, и А. Буровский, *Россия, которой не было-2. Русская Атлантида*. (Красноярск; Москва, 2000), 510.

Ним публікувалися закони та розпорядження державної та церковної влади. Нинішні священники Російської православної церкви в Україні, теж користуючись як богослужбовою виключно церковнослов'янською мовою, фактично відмовляють українській у сакральності²⁰⁵.

Періодичні видання москвофілів, які поширювали інформацію в дусі панівної російської пропаганди, щедро фінансувалися петербурзьким двором. Фактичне запровадження польської автономії в Галичині після поразки Австрії у війні з Пруссією 1866 р. підштовхнуло москвофілів відкрито проголосити гасло національно-культурної єдності з Росією. Традиційно мусувалася теза про *«обицую історію, язик, культуру, релігію»*.

Михайло Грушевський, очевидець та аналітик тих подій, згадував, як ширили москвофільство: *«Під вражінням погрому австрійських військ львівська газета «Слово» (орган консервативних москвофілів) доводила, що галицькі русини один народ з великоросами, українська мова — незначна відміна “русского язика”; та й ніяких русинів нема — є тільки оден “русский народ” від Карпатів до Камчатки, тому й нема чого заходитися коло творення народної української літератури: є готова література російська (великоруська)»*²⁰⁶.

Поширювались натяки про згубний вплив західної цивілізації на слов'янській світ. Не шкодували російських грошей і для підтримки культурно-просвітницьких організацій, надаючи їм назви, що нагадували про давньоруську Київську державу. Найвідоміша з них — «Руська рада». Не обійшлося без традиційної риторики на тему, що Україну «хтось вигадав»: наприкінці XIX — на початку XX ст. панувала російська офіційна думка про те, що Україну «видумали»... Німеччина й Австро-Угорщина. Діячів українського національного руху дискредитували дезінформацією про *«відпрацювання ними австрійських грошей»*.

Звідси імперський висновок, що в Галичині, на Буковині та Закарпатті, мовляв, проживає *російське населення, що тимчасово опинилося поза межами Російської імперії, тому приєднання цих земель до Росії є відновленням історичної справедливості та завершенням історичної місії московського князя Івана Калити*.

Після балканських війн стало зрозуміло, що «пороховий льох Європи» (Балкани) вибухне. Тож «вирішення українського питання» стало однією з причин Великої війни. У цьому контексті привертає увагу думка британського історика Домініка Лівена: *«Більш за все інше світо-*

²⁰⁵ В. Брехуненко, *Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле*, 151–155.

²⁰⁶ М. Грушевський, *Ілюстрована історія України*. (Київ, 1990), 502.

ва війна залежала від долі України»²⁰⁷. Перша світова війна вимагала від ворогуючих сторін значних ресурсів, а українські землі мали їх невичерпний запас. Головними претендентами на контроль за українськими ресурсами були Росія та Австро-Угорщина²⁰⁸. Росія до того ж планувала остаточно зруйнувати Український П'ємонт у Галичині і цим поставити крапку в історії ненависного для них мазепинства, під яким розуміла все українське життя в Австро-Угорщині, що розвинулося та активізувалося наприкінці XIX — на початку XX ст. і мало вплив на територію Наддніпрянщини. Ба більше, західними теренами України остаточно розв'язання українського питання не обмежувалася.

Історик Сергій Світленко привернув увагу до секретного доносу Полтавського губернатора Александра Багговута від 4 лютого 1914 р. Цей документ передбачав 17 заходів для боротьби з українським національним рухом, серед яких пропонувалося створити *«правдиву історію малоросійського народу»*, пояснюючи, що *«ніколи ніякого українського народу не було»*. До реалізації цього плану мали намір залучити лише великоросів на посадах вчителів, інспекторів, священників²⁰⁹.

Наприкінці червня 1914 р. сталася подія, яку метафорично можна порівняти зі спалахом сірника в пороховому льосі, — на Балканах вбито австро-угорського принца Франца Фердинанда Габсбурга. Льох вибухнув Першою світовою війною. Прикриваючи свої геополітичні загарбницькі цілі, Росія оголосила, що вестиме *«священну війну за звільнення слов'янських народів від німецького та австрійського ярма»*. Саме на Галичину був спрямований основний удар російських військ. Крім намірів захопити багаті нафтові родовища Галичини, Росія прагнула знищити *«українське гніздо мазепинства»*, тобто потужний український культурно-просвітницький, релігійний та політичний рух, який заважав москвофілам русифікувати західноукраїнські землі та мав вплив на українців Наддніпрянщини. З огляду на стратегію війни захоплення Галичини значно додало б проблем Німеччині, флот якої воював переважно на бориславській нафті. Центральні держави також зважали на українське питання. *«...Той, хто має ключі від Києва, контролює Росію»*, — писав напередодні війни німецький публіцист Поль Рорбах²¹⁰.

²⁰⁷ Я. Грицак, *Подолати минуле: Глобальна історія України* (Київ, 2021), 224.

²⁰⁸ К. Kiebusinski, "War and Revolution in Ukraine, 1914–1923: The University of Toronto Digital Collection", *Україна модерна*, вип. 29 (2020), 315.

²⁰⁹ С. Світленко, *Українське XIX століття: етнонаціональні, інтелектуальні та історіософські контексти* (Д.: Ліра, 2018), 65–66.

²¹⁰ Я. Грицак, *Подолати минуле: Глобальна історія України* (Київ, 2021), 225.

Захопленням Галичини російське командування особливо пишлося. Цар Ніколай II відвідав Львів, там йому влаштували урочистий прийом. А в маніфесті з нагоди приєднання Галичини згадувалося про повернення «землі Ярослава Осмомисла і князів Данила і Романа» під скіпетр російського царя, який вважав себе спадкоємцем династії князів Київської Русі. Після захоплення Перемишля — твердині, що трималася до квітня 1915 р., «справа великого князя Івана Калити» здавалася завершеною. Відтак російська влада розпочала другий етап «спецоперації» (вражаюче подібною до сьогочасної путінської цинічної «денацифікації») — своєрідну деукраїнізацію земель колишнього Королівства Галичини та Лодомерії. На цих теренах утворили Галицько-Буковинське генерал-губернаторство на чолі з Георгієм Бобрінським. Територія цього адміністративного утворення складалася з чотирьох губерній. Три на теренах Галичини — Львівська, Тарнопільська та Перемишльська, а четверта, Чернівецька, на Буковині.

Наміри російської адміністрації чітко окреслив Сергій Сазонов — міністр закордонних справ Росії, духовний предтеча нинішнього головного дипломата путінського режиму Сергєя Лаврова: «...Якраз тепер прийшов час, аби раз і назавжди покінчити з вашим українством»²¹². Риторика цілком у дусі «остаточного вирішення українського питання» воєнною рашистською «денацифікацією», затіяною Путіним 24 лютого 2022 р.

Впливові українські діячі стали жертвами репресій. Арешти охопили не лише Галичину, але й Наддніпрянську Україну. Найрезонанснішими стали затримання вченого-історика Михайла Грушевського та Андрея Шептицького — митрополита Української греко-католицької церкви. Російську владу відверто лякало їхнє вміння впливати своїми проукраїнськими поглядами на маси. Тому обох звинуватили в австрофільстві і депортували в Росію: А. Шептицького в Суздаль, а М. Грушевського спершу до Симбірська, а потім у Казань. Згодом М. Грушевському дозволили переїхати до Москви, але заборонили займатися педагогічною та громадською діяльністю²¹³. Переслідували й інших діячів українського руху.

Тим часом в окупованих західних землях України розпочалася тотальна русифікація під очільництвом колаборантів-москвофілів. Однак навіть їм росіяни не довірили керівні посади. На чолі губерній та повітів ставили російських градоначальників, а сільські громади очолили старости з офіцерського складу російської армії. Восени

²¹² Д. Дорошенко, *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.)*, т. 2. (Київ, 2007), 23.

²¹³ І. Верба, та Ю. Шаповал, *Михайло Грушевський* (Київ, 2005), 134–135.

ської доби, незважаючи на їхню художню та історичну вартість, руйнували придорожні кам'яні хрести та фігури²¹⁶. Замість депортованих греко-католицьких священників у парафії присилали священнослужителів з Росії. Богослужіння «заговорили» незрозумілою для населення церковнослов'янською мовою. Почавши переслідувати греко-католицьке духовенство, імперія завершила цю «спецоперацію» в 1946 р., коли комуністичний режим СРСР, який успадкував традиції нищення українства від своїх самодержавних попередників, оголосив про «самоліквідацію» Української греко-католицької церкви.

У 1914 р. замість закритих українських шкіл загарбники відкривають російські. Навчання проводять не «язичієм», яке активно пропагували москвофіли, а саме російською мовою, для опанування якої запроваджують спеціальні курси. Про «язичіє» більше не згадують, для окупантів воно тоді вже виконало свою роль. Нищення окупаційною владою Петербургу українських культурних установ, переслідування нею авторитетних вчених та священнослужителів були настільки брутальними, що викликали критику навіть серед російських політичних партій, яких важко звинуватити в українофільстві.

Російська окупація Галичини супроводжувалася також єврейськими погромами. Імідж «священної російської місії» на українських теренах було зіпсовано для всього світу. Цікаво, що польські установи Галичини постраждали значно менше. На засіданнях російської Думи соціал-демократи та трудовики вщент розкритикували окупаційну політику в Галичині та вимагали відновити російську пресу в Україні. П'ютр Мілюков з думської трибуни, як влучно висловився Д. Дорошенко, «нап'ятував» варварство російської адміністрації в Галичині та Буковині «європейським скандалом». Дума прийняла вимоги, але невдовзі самодержець її розпустив²¹⁷.

Не кращим було становище українців на території Росії. Ми вже згадували про депортацію М. Грушевського. Українські видання в Росії було закрито ще раніше, ніж німецькі, а організації, що пережили навіть столипінську реакцію, ліквідовано. Натомість з початком Першої світової війни у Києві галицькі москвофіли за підтримки російських шовіністів відкрили політичну організацію «Карпато-русский освободительный комитет».

Перший період окупації Росією західних теренів України тривав до весни — початку літа 1915 р. Після Горлицького наступу австро-угорського війська, важливою складовою якого став бій Українських

²¹⁶ Д. Дорошенко, 25.

²¹⁷ Д. Дорошенко, 26.

січових стрільців проти росіян на горі Маківка, росіяни відступили, супроводжуючи цей відхід плюндруванням окупованих територій: арештами, погромами, руйнуваннями, депортацією населення на схід. Застосовували також свою споконвічну тактику випаленої землі. Контрнаступом, що тривав з лютого до вересня 1915 р., австро-угорській армії вдалося відвоювати Галичину, Буковину і навіть захопити частину Волині — міста Луцьк та Дубно. Але австро-угорська адміністрація теж розпочала репресії проти українського населення, звинувативши його в москвофільстві. Особливою жорстокістю до *русинів* (так називали українців) вирізнялися угорці. Епізод катування мадярським жандармом священника-русина потрапив на сторінки всесвітньо відомого роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка»²¹⁸.

Рис. 3. Перша шпальта віденської газети з інформацією про повернення Андрія Шептицького з полону²¹⁹

²¹⁸ Я. Гашек, *Пригоди бравого вояка Швейка* (Київ, Дніпро, 1990), 533.

²¹⁹ С. Липовецький, «Митрополитова Одиссея», *Локальна історія*, 10 квітня, 2020, <https://localhistory.org.ua/texts/statti/mitropolitova-odisseia/>

У результаті Брусилівського прориву 1916 р. росіяни захопили Буковину, східну частину Галичини та захід Волині. Повернувшись, «русский мир» відновив російську адміністрацію, тепер, щоправда, на значно менших теренах. Це було вже друге Галицько-Буковинське генерал-губернаторство, яке очолив російський генерал Фьодор Трепов. Репресії проти українства та русифікація краю поновилися, але у менших масштабах.

Таким було «перше пришествя» «русского мира», попередників рашистів, на західні українські землі. Дії російських окупантів в Україні 2014–2022 рр. перевершили злочини тих «соотечественників», які топтали ці терени окупаційними чоботиськами у Першу світову війну.

Тодішнім символом боротьби українців проти російської орди став гімн Українських січових стрільців авторства Степана Чарнецького «Ой у лузі червона калина...». Понад століття по тому, 2022 р., у грізний та героїчний час відсічі Україною нової російської окупації, ця пісня зазвучала з новою силою і вразила світ. Цього разу залунав лише її закличний перший куплет. Повний текст, зі згадками про «тан Січових стрільців з москалями» та прагненням визволити «братів українців з московських кайдан», доводить тяглість військової боротьби українців проти російських агресорів.

На початку Великої війни 1914 р. представники українських громадських, політичних, фізкультурно-спортивних організацій заявили про свою рішучу антиросійську позицію. Виняток становили лише москвофіли, але навряд чи від них можна було очікувати чогось іншого. Три впливові українські партії утворили у Львові *Головну українську раду*, яку очолив Кость Левицький. Українські політичні емігранти з Наддніпрянщини на чолі з Дмитром Донцовим створили антиросійський *Союз визволення України*. В 1915 р. ці організації об'єдналися в *Загальноукраїнську раду* (ЗУР). Славною сторінкою українського спротиву окупаційним планам росіян стало створення добровольчого підрозділу Українських січових стрільців на чолі з Михайлом Галущинським. У 1916 р. УСС відбивали атаки росіян на горі Лисоня під час Брусилівського прориву²²⁰. 1917 р. австро-угорським та німецьким військам вдалося вибити росіян з Галичини і Буковини та просунути ся українськими теренами навіть глибше, ніж у 1915 р. А після підписання Берестейського миру з УНР у лютому 1918 р. австро-німецькі війська зайняли територію України, на якій у січні 1918 р. постала незалежна УНР.

²²⁰ І. Крип'якевич та ін., *Історія українського війська* (Київ, 1992), 317–339.

Варто відзначити, що в умовах Першої світової війни українці розглядали різні варіанти вирішення українського питання, відкидаючи лише російський. Детальніше проаналізуємо найвідоміші та найреалістичніші з них.

Перша світова активізувала українське питання, але воно не було в центрі планів Центральних держав²²¹. Якщо Росія обґрунтовувала свої наміри вже згадуваними тут історичними та релігійними чинниками, то лідерів Центральних держав Україна цікавила як територія, багата природними ресурсами (чорноземом, нафтою, вугіллям, залізною рудою). І все ж таки вирішення українського питання за німецьким або австрійським зразком було привабливішим для українців. Їхні геополітичні розрахунки не відкидали можливості підтримувати українців у створенні власної держави. Це було потрібно насамперед для послаблення Росії.

Історик Ярослав Грицак у книжці «Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття» навів витяг з таємних документів німецького генерального штабу: *«Велика Росія може існувати тільки через посідання багатої України. Якщо ми зможемо змінити стан України на незалежну державу і утримати незалежну Україну при житті, то з певністю дамо смертельний удар по Великій Росії. Тому Україну слід вважати серцем Великої Росії. В opinii всіх експертів, посідання України робить Росію великою європейською потугою. Україна, відділена від Росії, створить мур між властивою Росією, Центральними державами та Балканами, закриваючи Росії доступ до Чорного моря»*²²². Підтримку українським суспільством планів Центральних держав також можна пояснити тим, що ті не збиралися руйнувати українські громадські, культурні, наукові інституції та забороняти українську мову, навпаки, вони їх традиційно підтримували на протигагу москвофільству.

Габсбурги розглядали різні варіанти вирішення українського питання в умовах реформування імперії. Найоптимальнішим для українців було утворення Українського королівства, яке зберігало б політичну єдність з імперією Габсбургів. Королем планував стати екстравагантний та добре відомий у Європі Вільгельм Габсбург, якого за прихильність до України називали «Червоним князем»²²³. Однак

²²¹ С. Manning, *Twentieth-Century Ukraine* (New York: Bookman associates, 1951), 35.

²²² Я. Грицак, *Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX ст.* (Київ, 1996), 103.

²²³ Т. Snyder, *The Red Prince: The Secret Lives of a Gabsburg Archduke* (New York: Basic Books, 2008), 296 ; Ю. Терещенко та Т. Осташко, *Український патріот з династії Габсбургів* (Київ, 2008), 382.

планам Василя Вишиваного, цього українського патріота з династії Габсбургів, полковника УСС, не судилося здійснитися. у 1916 р. австро-угорська влада віддала Галичину в управління полякам. Польське лобі при австрійському дворі стало

на заваді обіцянкам розподілити Галичину між поляками та українцями; не було виконано рішення і про створення українського університету у Львові. Це стало розчаруванням для очільників ЗУР, а особливо УСС, що відзначилися в боях проти Росії на Східному фронті.

Рис. 4. Вільгельм фон Габсбург-Лотрінген, Василь Вишиваний

Появу на політичній карті світу української держави було юридично закріплено Берестейським мирним договором у лютому 1918 р.: за підтримки Центральних держав постанала незалежна УНР, а російські більшовики зазнали поразки та були змушені відступити з України. Утім, підписання «хлібного миру» стало пірровою перемогою української дипломатії. Союзники з Центральних держав невдовзі перетворилися на окупантів, а країни Антанти отримали всі підстави вважати українську державу пронімецькою, тому залишилися байдужими до її долі після завершення Великої війни. Німецько-австрійські війська залишили Україну. В цих умовах гетьман Павло Скоропадський та його проросійський уряд Гербеля ухвалили рішення про федерацію з Росією. У війні проти Директорії, яка була противником цього рішення, збройні сили гетьмана, очолювані російськими шовіністами, зазнали поразки від прихильників незалежності УНР, що була відновлена саме після завершення Великої війни. Розпочиналася нова сторінка українського опору російським окупантам.

Російський імперіалізм в умовах Першої світової війни зазнав великої поразки. «Справа Івана Калити» з ганьбою провалилася. Процес «собирання земель русских» завершився розпадом імперії та значним скороченням території, навіть якщо вважати, що СРСР став її територіальним правонаступником. Рашистам початку ХХ ст. (подібність ідеологій, цілей окупаційного режиму на українських теренах дають нам повне право використовувати цей термін) не вдалося вирішити на свою користь українське питання. Вони не змогли досягти жодного з пунктів плану «спецоперації» 1914 р. щодо захоплення українських

теренів для їхньої русифікації. Династію Романових знищено. Вплив москвофілів обмежився частиною Закарпаття. Навернути греко-католиків у православ'я не вдалося. Варварська окупація росіянами Галичини обернулася європейським скандалом і дискредитувала Росію не тільки в Європі, але й серед частини власного населення. Під її впливом російська Дума ухвалила припинити частину заборон, що стосувалися українського питання.

У свідомості українців Наддніпряни, які воювали в Галичині, відбулися важливі ментальні зміни не на користь російської ідеології. «Русские украинцы», як називав їх гетьман Павло Скоропадський, відчули себе українцями! Євген Чикаленко згадував про солдата-українця, який в Галичині вперше прочитав «Кобзаря», ознайомився з історією України, і там йому «очі розплющилися і він багато доводив усім, що там такий самий народ, як і в Полтавщині»²²⁴. В умовах Великої війни розділена нація зробила великий крок до єдності, який політично реалізувала 22 січня 1919 р. Наприкінці 1918 р. Гетьманат зазнав поразки у війні проти Директорії, бо П. Скоропадського залишили найкращі військові старшини-фахівці, незгодні на союз з Росією у будь-якій формі. Цей факт засвідчив неприхильність українців до Росії. «Русские украинцы» не підтримали планів гетьмана відродити «Великую Россию на федеративных началах»²²⁵. Значущу роль у цьому відіграла антиукраїнська політика Росії впродовж Першої світової війни, а також зростання національної свідомості, відчуття духовної соборності нації, розділеної століттями.

Навіть у складі різних армій українцям вдалося долучитися до спільної справи: зупинити розширення теренів «руського мира». Росіянам не вдалося захопити Галичину, Буковину, Закарпаття, натомість з «московських кайданів» були визволені Волинь та частина Бессарабії. Попри дискримінаційну політику поляків та румунів українці на західних теренах уникли жахливого Голодомору 1932–1933 рр., який забрав 3,9 млн життів²²⁶ їхніх земляків на підсовецьких територіях, і не потрапили під жорна червоного терору 30-х років ХХ ст.²²⁷

²²⁴ Є. Чикаленко, *Щоденник (1907–1917)* (Київ, 2011), 341.

²²⁵ П. Скоропадський, *Спогади* (Київ, 1995), 325.

²²⁶ **Примітка.** В сучасній історичній науковій думці побутує й інша цифра втрат у період Голодомору 1932–1933 рр. — 10,5 млн осіб. Див.: О. Петришин, М. Герасименко, та О. Стасюк, *Геноцид українців 1932–1933: за матеріалами досудових розслідувань* (Київ: Вида-во Марка Мельника, 2021), 520.

²²⁷ *Euromaidanpress.com*, 26 листопада, 2016, <https://bit.ly/3Uu0Yov>; A. Kovbasiuk et al. “Regional 1932–1933 Famine Losses: A Comparative Analysis of Ukraine and Russia”, *Nationalities Papers*, no. 48 (3) (2019): 492–512, doi:10.1017/nps.2019.55.

Російський імперіалізм відродився у формі «червоного імперіалізму СРСР». «Імперія зла» вже під кривавим прапором прагнула реваншу. Нічого принципово у стосунках з Україною не змінилося й після розпаду СРСР та утворення «демократичної» Російської Федерації. «Спецоперація для вирішення українського питання» триває вже понад сто років. Щоразу українці дають відсіч рашистам різних поколінь та зупиняють їхні спроби повзучого просування «русского мира» Європою. Тому важко не погодитися з думкою історика Сергія Плохія про те, що сучасний конфлікт із Росією є трагічним прикладом циклічності історії, адже Україна знову опинилася в центрі конфлікту міжнародного масштабу²²⁸.

²²⁸ S. Plokyh, *The Gates of Europe: A History of Ukraine* (London: Penguin, 2016), 432.